

УДК 343.14+343.135

DOI <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2021-2/23>

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ДОМАШНЬОГО АРЕШТУ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Рогатинська Ніна Зіновіївна,

доктор юридичних наук,
завідувач кафедри, професор кримінального права та процесу
Західноукраїнського національного університету
ORCID ID: 0000-0003-0617-6114

Мельничук Мар'яна Василівна,

студентка юридичного факультету
Західноукраїнського національного університету
ORCID ID: 0000-0003-3601-3172

У статті визначено сутність поняття домашнього арешту, обґрунтовано його зміст у системі запобіжних заходів кримінального провадження. Розглянуто теоретичні питання щодо застосування домашнього арешту на різних стадіях кримінального провадження. Проаналізовано особливості застосування даного запобіжного заходу.

Розглянуто, що в чинному Кримінальному процесуальному кодексу України однією з новел є впровадження до переліку запобіжних заходів домашнього арешту. Зауважено, що даний захід після його запровадження став досить поширеним на практиці. Визначено, що домашній арешт як запобіжний захід полягає в певних обмеженнях щодо пересування, забороні спілкування й інших заходах, що застосовуються судом або іншими суб'єктами кримінального процесу з метою запобігання продовженню злочинної діяльності та можливості приховування від слідства та суду.

Аргументовано важливість у практиці досудового розслідування і судового провадження застосування запобіжних заходів як виду кримінального процесуального примусу запобіжного характеру, пов'язаного з тимчасовим обмеженням чи позбавленням права підозрюваного, обвинуваченого, засудженого на свободу й особисту недоторканність. Також у статті доведено, що запровадження домашнього арешту є прогресивним для українського законодавства та підвищить рівень демократизму в суспільстві, а також дасть можливість підозрюваній або обвинуваченій особі, до якої застосовують домашній арешт, зберегти себе в суспільстві.

Ключові слова: запобіжні заходи, домашній арешт, кримінальне провадження, досудове розслідування, підозрюваний, обвинувачений.

Rohatynska Nina, Melnychuk Mariana. Procedural features of application of house arrest in criminal proceedings

The article defines the essence of the concept of house arrest, substantiates its content in the system of preventive measures of criminal proceedings. Theoretical issues concerning the use of house arrest at different stages of criminal proceedings are considered. Peculiarities of application of this precautionary measure are analyzed.

It is considered that in the current Criminal Procedure Code of Ukraine one of the novelties is the introduction of house arrest in the list of precautionary measures. It is noted that this measure after its introduction has become quite common in practice. It is determined that house arrest as a precautionary measure consists of certain restrictions on movement, prohibition of communication and other measures applied by the court or other subjects of criminal proceedings in order to prevent the continuation of criminal activity and the possibility of absconding from the investigation and court.

The importance of the use of precautionary measures in the practice of pre-trial investigation and judicial proceedings as a type of criminal procedural coercion of a preventive nature related to the temporary restriction or deprivation of the right of a suspect, accused, sentenced to liberty and personal integrity has been argued. The article also proves that the introduction of house

arrest is progressive for Ukrainian legislation and will increase the level of democracy in society, as well as allow a suspect or accused person under house arrest to remain in society.

Key words: *precautionary measures, house arrest, criminal proceedings, pre-trial investigation, suspect, accused.*

Постановка проблеми. У чинному Кримінально процесуальному кодексі України однією з новел є домашній арешт, який включено до переліку запобіжних заходів. Варто зауважити, що даний захід після його запровадження став досить поширеним на практиці. Домашній арешт визначається як запобіжний захід, що полягає в певних обмеженнях щодо пересування, забороні спілкування й інших заходах, що застосовується судом або іншими суб'єктами кримінального процесу з метою запобігти продовженню злочинної діяльності та можливості приховування від слідства та суду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання домашнього арешту у кримінальному провадженні досліджувались такими науковцями, як О.Н. Агакерімов, В.М. Биков, М.Й. Вільгушинський, В.М. Тертишник, О.П. Кучинська, А.Ф. Безрукава, Т.В. Лукашкіна, Л.М. Лобойко, І.Л. Дідюк, Р.В. Слободян, Ю.М. Грошевий, В.Я. Тацій, В.І. Фаринник, В.Г. Крайнюк, іншими.

Метою наукової статті є дослідження застосування домашнього арешту у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із найважливіших питань у практиці досудового розслідування і судового провадження є застосування запобіжних заходів як виду кримінального процесуального примусу запобіжного характеру, пов'язаного з тимчасовим обмеженням чи позбавленням права підозрюваного, обвинуваченого, засудженого на свободу й особисту недоторканність.

Домашній арешт є заходом примусового характеру, який віднесений законодавцем до категорії одного із заходів забезпечення кримінального провадження, а саме запобіжних заходів [14, с. 623].

У ст. 181 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України зазначено, що домашній арешт полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або в певний період доби. Стосовно змісту даної статті кримінального закону варто зазначити,

що в разі встановлення домашнього арешту законодавець забороняє підозрюваному й обвинуваченому залишати своє житло, а отже, відповідно до рішення слідчого судді перебуватиме під вартою в домашніх умовах. Відповідно до КПК України, домашній арешт може бути застосовано до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за скоєння якого законом передбачено покарання у виді позбавлення волі. Домашній арешт як запобіжний захід застосовується до особи підозрюваного або обвинуваченого, якщо до нього неможливо застосувати інший, м'якший захід [9].

Отже, домашній арешт – вид запобіжного заходу, який застосовується у кримінальному провадженні відповідно до ухвали слідчого судді, суду до підозрюваних або обвинувачених осіб за вчинення ними злочинів, за які законом передбачено покарання у вигляді позбавлення волі, та полягає в забороні залишати їм житло цілодобово або в певний період доби [8, с. 358].

На наш погляд, для дотримання підозрюваним чи обвинуваченим вимог, закріплених у ст. 177 КПК України, законодавство повинно чітко вказати про позбавлення його можливості не тільки залишати приміщення, у якому він утримується, а й позбавити можливості спілкування з іншими особами, звісно, окрім тих, які на законних підставах перебувають у межах даного приміщення. До них належать близькі родичі, захисники, представник органів внутрішніх справ, лікарі й інші.

Окрім того, у зв'язку з необхідністю контролювати дії особи, яка перебуває під домашнім арештом, доцільно передбачена можливість контролю певним органам, які будуть мати повноваження спостерігати за перебуванням особи під домашнім арештом, використовувати спеціальні засоби контролю, зокрема і відеоспостереження й аудіоприслуховування. Виняток буде становити спілкування особи, яка перебуває під домашнім арештом, з її захисником [6, с. 25].

Згідно зі ст. 181 КПК України, забезпеченням виконання домашнього арешту займаються співробітники внутрішніх справ, які мають право безперешкодно з'являтися у приміщенні, де перебуває арештований, а також використовувати електронні засоби контролю (далі – ЕЗК). Порядок застосування електронних засобів контролю передбачає такі ЕЗК: електронний браслет, мобільний контрольний пристрій, персональний трекер.

Електронні засоби застосовують лише на підставі ухвали слідчого суду про обрання для особи такого запобіжного заходу. Проте варто зауважити, що електронна система спостереження не єдина складова частина домашнього арешту. Його можна забезпечити і без застосування електронних пристроїв, базуючись переважно на традиційних заходах, а саме на раптових візитах правоохоронців до місця перебування арештованого, перевірках у телефонному режимі [2, с. 10].

За своїм характером і обмеженнями домашній арешт є дещо рівнозначним з обмеженням волі. Він є другим за суворістю серед запобіжних заходів і передбачає такі обмеження: заборону виходу із житла повністю чи у визначений час; заборону телефонних переговорів, відправлення кореспонденції та використання засобів зв'язку; заборону спілкування з певним колом осіб та прийому будь-кого в себе вдома; застосування електронних засобів контролю та покладання обов'язку завжди мати їх при собі та забезпечувати роботу; покладання обов'язку відповідати на контрольні телефонні дзвінки чи інші сигнали контролю, телефонувати або особисто з'являтися у визначений час до органів поліції чи інших органів, що здійснюють нагляд за поведінкою обвинуваченого; установлення спостереження за особою або її житлом, а також охорону його житла чи відведеного для житла приміщення; інші подібні заходи, які забезпечують певну поведінку і несувору ізоляцію від суспільства [13, с. 109].

Як стверджують слідчі Головного слідчого управління МВС України, саме домашній арешт допомагає їм розвантажити переповнені ізолятори. Також завдяки домашньому арешту особа не потрапляє одразу ж у «кримінальне» середовище

[4, с. 11]. Вона зможе переосмислити зроблене і стати на шлях виправлення. До того ж КПК України чітко встановлює строки можливого застосування домашнього арешту, а це стимулює правоохоронців вчасно завершувати досудове розслідування, а не затягувати його.

Потрібно також враховувати, що існує різниця в застосуванні домашнього арешту на стадії досудового розслідування та на стадії судового провадження. Законодавство чітко розмежує різницю в застосуванні, яка зазначена в ч. 4 ст. 176 КПК України: запобіжні заходи застосовуються: під час досудового розслідування – слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим із прокурором, або за клопотанням прокурора, а під час судового провадження – судом за клопотанням прокурора. У результаті проведеного аналізу даної норми ми бачимо, що різниця полягає в суб'єктах, які застосовують запобіжні заходи [11, с. 684].

Під час розгляду клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту суд має з'ясувати місце проживання підозрюваного, обвинуваченого. Слідчому судді, суду в разі обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту варто звертати увагу на те, що вжите законодавцем у ч. 5 ст. 181 КПК України словосполучення «житло цієї особи» охоплює випадки, коли підозрюваний, обвинувачений: 1) є власником (співвласником) такого житла; 2) зареєстрований у такому житлі; 3) постійно або тимчасово проживає в такому житлі без реєстрації тощо [1, с. 315].

Правильною варто вважати практику тих слідчих суддів, які застосовують цей запобіжний захід після попереднього з'ясування думки власника житла або житлового приміщення (якщо він відомий) і оцінювання всіх обставин у сукупності, зокрема: міцності соціальних зв'язків підозрюваного, обвинуваченого в місці його постійного проживання; наявності в нього родини й утриманців, а також місце їх фактичного проживання; достатність застосування такого запобіжного заходу для запобігання ризикам, визначеним у ст. 177 КПК України [3, с. 319].

Суду варто пам'ятати, що під час виконання такої ухвали в судовому провадженні

орган внутрішніх справ обов'язково повинен негайно повідомити суд про взяття на облік особи, до якої застосовано домашній арешт. Домашній арешт як запобіжний захід має багато переваг і для самої особи підозрюваного або обвинуваченого. Домашній арешт надає можливість підозрюваному чи обвинуваченому зберегти соціальні та сімейні відносини, а в окремих випадках – продовжити працювати і забезпечувати родину. Особливо актуально це тоді, коли підозрюваний чи обвинувачений є єдиним годувальником у своїй родині [5, с. 221].

Варто погодитись із думкою І.Г. Голуб, яка є провідним спеціалістом відділу організації та контролю за виконанням рішень, про те, що психологічно домашній арешт для особи, до якої він застосовується, та членів сім'ї такої особи є менш стресовим, отже, менш психологічно травмуючим запобіжним заходом. Підозрюваний чи обвинувачений залишається проживати у звичній для себе обстановці і може спілкуватися із сім'єю. Це дуже важливо у випадках, коли в сім'ї є малолітні чи неповнолітні діти або особи, що потребують догляду. Також особа, до якої застосовується домашній арешт, може займатися спортом, користуватися мультимедійною технікою та звичними для себе зручностями щоденного життя. Очевидно, це буде позитивно впливати на особу, до якої застосовано такий запобіжний захід [12, с. 9].

Щодо строку домашнього арешту, то дія ухвали слідчого судді про тримання особи під домашнім арештом не може перевищувати два місяці. Цей строк завершується у відповідне число останнього місяця. Якщо закінчення строку, який обчислюється місяцями, припадає на той місяць, який не має відповідного числа, то строк завершується в останній день цього місяця. Також у цьому разі не береться до уваги той день, від якого розпочинається строк. За необхідності строк тримання особи під домашнім арештом може бути продовжений за клопотанням прокурора в межах строку досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. 199 КПК України [10, с. 535]. Однак сукупний строк тримання особи під домашнім арештом під час досудового

розслідування не може перевищувати шести місяців. Після закінчення цього строку ухвала про застосування запобіжного заходу у виді домашнього арешту припиняє свою дію і запобіжний захід вважається скасованим. Окрема ухвала в такому разі не вимагається.

Також ще є й інші теоретичні питання, які пов'язані з визначенням поняття й особливостей застосування домашнього арешту, і практичні проблеми застосування цього запобіжного заходу у кримінальному провадженні. Зокрема, є деякі неточності в п. 5 ст. 181 КПК України, де йдеться про те, що працівники органів внутрішніх справ із метою контролю за поведінкою підозрюваного чи обвинуваченого, до якого застосовується домашній арешт, мають право з'являтися в житло або житлове приміщення цієї особи, вимагати надання усних чи письмових пояснень із питань, які пов'язані з виконанням покладених на цю особу зобов'язань, а також використовувати електронні засоби контролю. Відповідно до цієї норми не є врегульованим механізм контролю працівниками органу внутрішніх справ поведінки підозрюваного чи обвинуваченого під час застосування домашнього арешту. Виникає чимало питань щодо обмежень прав працівників органів внутрішніх справ і осіб, що спільно проживають із підозрюваним чи обвинуваченим. Питання щодо використання електронних засобів контролю також потребують точного законодавчого закріплення [7, с. 319].

Висновки. У результаті дослідження особливостей застосування домашнього арешту з упевненістю можна сказати, що домашній арешт – більш гуманний запобіжний захід порівняно із триманням під вартою, є його альтернативою і займає нейтральну позицію в запобіжних заходах у зв'язку із правовою природою його застосування. Запровадження такого запобіжного заходу є прогресивним для українського законодавства, підвищить рівень демократизму в суспільстві, а також дасть можливість підозрюваній або обвинуваченій особі, до якої застосовують домашній арешт, зберегти себе в суспільстві, що є невід'ємною частиною становлення індивіда.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Агакерімов О.Н. Домашній арешт як запобіжний захід: історія та сучасність. *Юридичний вісник*. Одеса, 2014. № 3. С. 315–319.
2. Агакерімов О.Н. Електронні засоби контролю при застосуванні домашнього арешту в кримінальному провадженні. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету* : збірник. Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2014. Вип. 21. Ч. II. С. 10–12.
3. Безрукава А.Ф. Умови обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту. *Право України*. 2012. № 4. С. 316–322.
4. Вільгушинський М.І., Ліхолетова Ю.А. До питання застосування домашнього арешту як запобіжного заходу відповідно до Кримінального процесуального кодексу України. *Адвокат*. 2012. № 11 (146). С. 9–13.
5. Грошевий Ю.М., Шило О.Г. Підстави обрання запобіжних заходів за новим КПК України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 220–226.
6. Дідюк І.Л. Домашній арешт у кримінальному процесуальному законодавстві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ, 2015. 235 с.
7. Крайнюк В.Г. Домашній арешт як запобіжний захід у кримінальному провадженні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. 2013. №№ 2–1. Ч. 2. Т. 26 (65). С. 317–324.
8. Кримінальне процесуальне право України : навчальний посібник / за ред. В.Г. Гончаренка, В.А. Колесника. Київ : Юстиніан, 2014. 576 с.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України № 4651–VI від 13.04.2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № № 9–13. Ст. 88. Із змінами, внесеними 04.10.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
10. Кримінальний процесуальний кодекс України : Науково-практичний коментар / відп. ред. : С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. Харків : Одиссей, 2013. 1104 с.
11. Лукашкіна Т.В. Умови та підстави застосування запобіжних заходів за чинним КПК України. *Правове життя сучасної України* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої ювілею академіка С.В. Ківалова, 16–17 травня 2014 р., м. Одеса : у 2 т. Т. 1 / відп. ред. В.М. Дрьомін. Одеса : Юридична література, 2014. С. 683–686.
12. Голуб І.Г. Нові види запобіжних заходів згідно із КПК 2012 р. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2013. № 1(7). 13 с.
13. Слободян Р.В. Домашній арешт – новий запобіжний захід, передбачений проектом Кримінального процесуального кодексу України. *Проблеми реформування кримінального процесуального законодавства України в контексті європейських стандартів* : тези доповідей та повідомлень наукового семінару, 13 березня 2012 р. Київ, 2012. С. 109–111.
14. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Київ : Алерта, 2014. 768 с.

REFERENCES:

1. Agakerimov O.N. (2014). Domashniy aresht yak zapobizhnyy zakhid: istoriya ta suchasnist' [House arrest as a precautionary measure: history and modernity. O.N. Agakerimov]. *Yurydychnyy visnyk – Legal Bulletin*. Odessa, № 3. 315–319 [in Ukrainian].
2. Agakerimov O.N. (2014). Elektronni zasoby kontrolyu pry zastosuvanni domashn'oho areshtu v kryminal'nomu provadzhenni. [Electronic means of control in the application of house arrest in criminal proceedings]. O.N. Agakerimov. *Naukovi zapysky Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu: zbirnyk. – Scientific notes of the International Humanities University: collection*. Odessa, International Humanities University. Issue 21. Part II. 10–12 [in Ukrainian].
3. Bezrukova A.F. (2012). Umovy obrannya zapobizhnoho zakhodu u vyhlyadi domashn'oho areshtu [Conditions for choosing a measure of restraint in the form of house arrest]. *Pravo Ukrayiny – The law of Ukraine*. A.F. Bezrukova. № 4. 316–322 [in Ukrainian].
4. Vilgushinsky M.I., Likholetova Y.A. (2012). Do pytannya zastosuvannya domashn'oho areshtu yak zapobizhnoho zakhodu vidpovidno do kryminal'noho protsesual'noho kodeksu Ukrayiny [On the use of house arrest as a precautionary measure in accordance with the Criminal Procedure Code of Ukraine]. *Advokat – Lawyer*. № 11(146). 9–13 [in Ukrainian].

5. Groshevy Y.M. (2013). Pidstavy obrannya zapobizhnykh zakhodiv za novym KPK Ukrayiny [Grounds for choosing precautionary measures under the new CPC of Ukraine]. Y.M. Groshevy. *Yurydychnyy zhurnal Natsional'noyi akademiyi vnutrishnikh sprav – Legal Journal of the National Academy of Internal Affairs*. № 1. 220–226 [in Ukrainian].
6. Didyuk I.L. (2015). Domashniy aresht u kryminal'nomu protsesual'nomu zakonodavstvi Ukrayiny. [Home arrest in the criminal procedural legislation of Ukraine]: dis. Cand. jurid. Science: special. 12.00.09. I.L. Didyuk. Dnipropetrovsk. 235 [in Ukrainian].
7. Krainyuk V.G. (2013). Domashniy resht yak zapobizhnyy zakhid u kryminal'nomu provadzhenni [House arrest as a precautionary measure in criminal proceedings]. V.G. Krainyuk. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernads'koho – Scientific notes of TNU named after Vernadsky*. № № 1–2, Part 2. T. 26 (65). 317–324 [in Ukrainian].
8. Kryminal'ne protsesual'ne pravo Ukrayiny: navchal'nyy posibnyk. [Criminal procedural law of Ukraine: textbook]. Edited by Professors V.G. Goncharenko and V.A. Kolesnik. K. : Justinian, 2014. 576 [in Ukrainian].
9. Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrayiny: Zakon Ukrayiny 4651–VI vid 13.04.2012. [Criminal Procedure Code of Ukraine: Law of Ukraine 4651–VI of 13.04.2012]. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR) – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 2013, № 9–10, № № 11–12, № 13, p. 88. With changes made on October 4, 2021. [Electronic resource] Access mode: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].
10. Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrayiny: Naukovo-praktychnyy komentar [Criminal Procedure Code of Ukraine: Scientific and practical commentary]. S.V. Kivalov, S.M. Mishchenko, V.Y. Zakharchenko. H. : Odyssey, 2013. 1104 [in Ukrainian].
11. Lukashkina T.V. (2014). Umovy ta pidstavy zastosuvannya zapobizhnykh zakhodiv za chynnym KPK Ukrayiny [Conditions and grounds for application of precautionary measures under the current CPC of Ukraine]. T.V. Lukashkina. *Pravove zhyttya suchasnoyi Ukrayiny: Materialy Mizhnarodnoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi, prysvyachenoyi yuvileyu akademika S.V. Kivalova – Legal life of modern Ukraine: Proceedings of the International scientific-practical conference dedicated to the anniversary of Academician S.V. Kivalov (May 16–17, 2014, Odessa): in 2 vols. ed. V.M. Dryomin. Odessa : Legal Literature. 683–686 [in Ukrainian].*
12. Holub I.H. (2013). Novi vydy zapobizhnykh zakhodiv zhidno z KPK 2012 roku. [New types of precautionary measures under the 2012 CPC]. I.H. Holub. *Chasopys Natsionalenoho universytetu "Ostroz'ka akademiya" – Journal of the National University "Ostroh Academy"*. "Law" series. № 1(7). 13 [in Ukrainian].
13. Slobodyan R.V. (2012). Domashniy aresht – novyy zapobizhnyy zakhid, peredbachenny Proektom Kryminal'noho protsesual'noho kodeksu Ukrayiny. [House arrest is a new precautionary measure provided by the Draft Criminal Procedure Code of Ukraine]. R.V. Slobodyan. *Problemy reformuvannya kryminal'no-protsesual'noho zakonodavstva Ukrayiny v konteksti yevropeys'kykh standartiv: tezy dopovidey ta povidomlennya naukovooho seminaru – Problems of reforming the criminal procedure legislation of Ukraine in the context of European standards: abstracts of reports and reports of the scientific seminar (March 13, 2012)*. Kyiv. 109–111 [in Ukrainian].
14. Tertyshnyk V.M. (2014). Naukovo-praktychnyy komentar Kryminal'noho protsesual'noho kodeksu Ukrayiny [Scientific and practical commentary on the Criminal Procedure Code of Ukraine]. V.M. Tertishnik. K. : Alerta. 768 [in Ukrainian].